

Sedad Dizdarević

Fevzijevo i Rumijevo učenje o ljubavi

UDK 141.336 : 821.222.1.09] Rumi, J.
141.336 : 821.163.4(497.6).09] Fevzi, M.

Sažetak

Učenje o duhovnoj ljubavi zasigurno predstavlja najkarakterističnije i najprepoznatljivije Rumijevo naučavanje, a pod njegovim utjecajem i učenje svih pripadnika mevlevijskog tarikata. Iako duhovna ljubav zauzima veoma važno mjesto u intelektualnom i duhovnom opusu svih sufijskih predstavnika, ovo učenje kod Rumija i njegovih sljedbenika dobija drugačiju i specifičniju dimenziju i formu.

Premda su duhovni potomci i sljedbenici Rumijeva nauka veoma dobro poznavali učenja svoga učitelja, malo ih je u svojim djelima uspijevalo u cijelosti i suštinski objasniti i reinterpretirati bit onoga o čemu je Rumi govorio kad je riječ o ovoj temi.

U ovom radu smo kontrastivno-komparativnom, historijskom i metodom analize teksta pokušali ustvrditi u kojoj mjeri je Fevzi Mostarac uspio reinterpretirati bit Rumijevog nauka o ljubavi, a u kojoj mjeri je bio originalan i inventivan.

S obzirom na vlastita iskustva, društveno-historijski kontekst, vladajući religijski diskurs, kulturološki okvir i intelektualnu snagu, Fevzi duhovnu ljubav razumijeva donekle različito od Rumija te joj daje mnogo manje prostora za razliku od svoga učitelja. Za njega je ljubav bespogovorna predanost, obožavanje, slavljenje, veličanje i ispunjavanje obaveza prema Bogu. Također, za razliku od Rumija, Fevzi ne osjeća prisustvo voljenog Boga u liku neke osobe, ne veliča, ne hvali niti uzdiže ikoga drugoga osim Boga. Za Fevzija se može ustvrditi da je predani asket koji ljubav vidi u duhovnom treningu, utapanju u riječima slave i divljenju transcendentnom Božijem biću, za razliku od Rumija koji pjeva o Šemsu kao uprizorenju Božijeg prisustva i koji govori o Božijoj imanenciji.

Ključne riječi: tesavvuf, duhovna ljubav, Dželaluddin Mevlana Rumi, Fevzi Mostarac

Uvod

Bez sumnje, duhovna ljubav i rasprava o njoj predstavlja fundamentalnu okosnicu sufijskog mišljenja. (Yasrebī, 1999:55; Forūzanfar, 1971:29) Islamski mistici smatraju da je Uzvišeni Bog svijet i sav univerzum stvorio iz ljubavi i želje da bude spoznat. S tim u vezi citiraju poznati kudsī-hadis Božijeg poslanika:

“Bio sam skrivena riznica pa sam htio da budem spoznat i stvorio sam stvorenja da bi Me spoznali!” (Saadat Parvar, 2001:344). Ljubav, kako ona fizička i ovozemaljska (madžāzi) tako i ona duhovna i onozemaljska (haqiqi), zasigurno predstavlja jednu od najvažnijih tema svih sufijskih autoriteta. Iako o ljubavi govore svi sufijski pisci i posvećuju joj mnogobrojna djela, niko joj nije podigao takav pijedestal kako je to učinio Mevlana. Mevlana je postao sinonim za ljubav i uvijek kad se govori o ljubavi u tesavvufu, uglavnom se misli na Mevlanu i njegove stihove o ljubavi. Međutim, Mevlanino poimanje ljubavi je daleko dublje i fundamentalnije od shvatanja ljubavi kao pukog odnosa između voljenog i zaljubljenog. Kod njega je ljubav umnogome ono što je vatra kod Heraklita i Eros kod Platona u Gozbi. On kao da je slušao razgovore Pausanija, Eriksimaha, Aristofana i Agatona. Čini se da je i njega Diotima poučavala i uputila ga u tajne ljubavi koja omogućava čovjeku stapanje sa samom Ljepotom i priskrbljuje mu status besmrtnosti. U svakom slučaju, Mevlana je svojim životom i svojim riječima nadahnuo mnoge, ali najviše one koji su formalno slijedili njegovo učenje manifestirano u formi mevlevijskog tarikata.

U ovom radu ćemo govoriti o dvojici istaknutih bosanskih mevlevijskih pisaca koji su u svojim djelima nastojali slijediti Mevlanina učenja i koji su na svoj način progovorili o ovoj tako privlačnoj ali nikad do kraja spoznatljivoj i razumljivoj temi.

Mevlanin nauk o ljubavi

Mevlana potcrtava da je Bog prvi i istinski ašik koji je nešto poželio, čime se *zavrtio ovaj ljubavni rulet*. Mevlana to pojašnjava na ovaj način:

*Stvarao nisam da korist ostvarim,
Nego da robovima dobro podarim.*

(Mesneviya II, stih 1756)

Sam čin stvaranja po mišljenju arifa jeste trenutak emanacije i manifestacije Božijih imena i svojstava. Ovaj čin u sufijskoj literaturi poznat je kao *qavs al-nuzul* (silazni luk). U skladu s tim, muslimanski mistici pojašnjavaju stav da je Bog bio prvi ašik, jer je poželio da bude spoznat, odnosno voljen. Zbog toga se smatra da je ljubav jedno od osnovnih Božijih svojstava. Mevlana to objašnjava na sljedeći način:

*Ljubav je svojstvo Neovisnog Boga,
Ljubav ka nečemu drugom samo je privid.*

(Mesneviya VI, stih 971)

Prema tome, sam čin stvaranja u biti je čin ljubavi kojim je Bog htio da Njegova ljepota i savršenstvo budu spoznati i da bude voljen. Stoga je dunjaluk sa svim svojim različitostima i raznolikostima samo manifestacija Božije ljepote i veličanstvenosti. U očima arifa sve ono što ga okružuje jeste prizor i manifestacija Božijih svojstava i imena u ogledalu stvorenja. S tim u vezi Mevlana kaže:

*Stvorenja smatraj vodom, čistom i bistrom,
I u njoj blještava svojstva Zul-Dželala...
Kraljevi su prizori Božije vladavine,
Učeni su ogledala Božijeg znanja.*

(Mesneviya VI, stih 3172-4)

To je razlog da sufija u svim stvarima i stvorenjima vidi Božije lice, soluf, ben, obraz, oko, stas i tome sl. (Nicholson, 1961:18) Također, Mevlana smatra da je ljubav temelj svega i osnov stvaranja te da bez ljubavi ništa nije moguće. Ljubav je ta koja na osnovu sile privlačnosti održava i pokreće sav kosmos, čime se osigurava trajnost i postojanost egzistencije:

*Gibanje stvorenja je od ljubavi, a gibanje
ljubavi je od ezela.*

Ples zraka je od planeta, a ples stabla je od zraka.

(Kullijate Šems, str. 215, gazel 427)

*Božija mudrost je u kaderu,
Učinila da volimo jedni druge.
Svi dijelovi svijeta su zbog te predodređenosti
Razdijeljeni u parove i zaljubljeni u svoj par.
Svaki dio ovog svijeta traži svog parnjaka,
Poput čilibara i lista slame.*

(Mesneviya IV, stih 4400-4403)

*Strast svakog dijela ka drugom je dao
Da sjedinjavanjem dvoje nastane treće.
(Mesneviya III, stih 4416)*

Ova sila privlačnosti ljubavi toliko je jaka da joj se ne može niko i ništa oduprijeti. (Zarrīnkūb, 2001)

Sve što postoji u univerzumu ima svoj suprotni pol, odnosno parnjak, koji ga upotpunjuje i bez kojeg on nema smisla i značaja. Noć ima smisla samo pored dana, a svjetlost samo uz tamu. Iako se čine suprotni jedni drugima, ustvari i u suštini oni su identični i predstavljaju "drugu polovicu" jedni drugima. Mevlana svoju teoriju ljubavi postavlja upravo na teoriji polova; međutim, on je značajno proširuje i tvrdi da su čak i djela, ponašanja i djelovanje uvjetovani silom privlačenja ljubavi. Sukladno tome, Bog je u svakoj osobi, svakoj stvari i svakom činu stavio težnju i strast, koja ih vuče da učine tačno određenu stvar ili da čeznu da se približe tačno određenoj osobi ili stvari.

*Svakog su stvorili zbog nekog posla,
Želju ka istom u srce mu stavili.
Zar bi ruke i noge bez želje se pokretale?
Zar bi trunje bez vode i vjetra moglo da ide?
(Mesneviya III, stih 1618–1619)*

Međutim, ova sila privlačnosti i magnetizma nije jednostrana, nego naprotiv, obostrana i konstantna. Sve čestice permanentno se pokušavaju spojiti i postati jedno. (Kašānī, 1997: 391)

Mevlana smatra da je ljubav neka vrsta potrebe i u tom kontekstu tumači kur'anske aje-te u kojima Bog govori o ljubavi prema Svojim robovima i obrnuto.¹

Ovdje Mevlana pojašnjava da obostrana ljubav i zadovoljstvo između Boga i Njegovih odabranih robova, koji su spomenuti u ovim ajetima, upravo predstavljaju najbolju argumentaciju i potvrdu njegovih teza o ljubavi. U ljubavi i ljubavnom odnosu nema potčinjenog i pretpostavljenog nema roba i gospodara. To je obostrani i dvostrani čin u kojem svaka od strana istovremeno zauzima svaku od pozicija i uloga:

*Svi kraljevi robovi svojih sluga su,
Svi voljeni plijen zaljubljenih su.
(Mesneviya I, stih 1736–1741)*

Nakon toga Mevlana postavlja pitanje: "Ko je čuo odjek pljeska ruku od udarca jedne ruke?" Za ljubav su potrebne dvije strane. Također, Mevlana smatra da čežnja, potreba i želja predstavljaju najbolji putokaz i smjernicu na putu ljubavi: *Osušene usne predstavljaju najbolji pokazatelj da je voda u blizini*. Iskazivanje potrebe i traganje predstavlja najboljeg vodiča na ovom putu:

*Neprestano objema rukama traži,
Jer traganje je dobar vodič na putu.
(Mesneviya III, stih 979)*

Mevlana je, za razliku od ostalih sufijskih velikana, mnogo veću pažnju posvetio duhovnoj ljubavi i svoj put utemeljio na njoj. Sukladno tome, vjeruje da univerzum počiva na principu ljubavi te da sva stvorenja, pa čak i najsitnije čestice, pod utjecajem ljubavi konstanto tragaju i idu u susret svom polu.

Ljudska duša zaljubljena je u Boga i zbog toga neprestano nastoji i trudi se da se vrati svome prazvoru odnosno Božijoj blizini. Ljudska duša zatvorena je u tijelu i na dunjaluku, zbog čega svim silama pokušava pokidati lance i osloboditi se. Mevlana je ovaj koncept na najbolji način razvio u prvom dijelu *Mesneviye* odnosno u *Najnami*.

Naj na jedan veoma zanimljiv način priča o udaljenosti ljudske duše od njena prapočetka, odnosno od Boga, i težnje da se ponovo vrati tamo odakle je potekla. Uistinu, cjelokupna *Mesneviya* predstavlja potresnu priču o patnjama i teškoćama s kojima se duša suočava od trenutka kad biva spuštena u ovaj materijalni svijet i o njenim težnjama da se vrati Bogu. Mevlana prenosi ljubavnu epopeju čovjeka i avanture kroz koje prolazi duša na ovom svijetu, a također želi pokazati na koji se način čovjek može spasiti i osloboditi iz ovosvjetske tamnice.

Ljubav je, osim toga što predstavlja glavni pokretač cijelog univerzuma i svih stvorenja, a što je prvenstveno uzrok i cilj stvaranja, duhovna boljka i njen lijek istovremeno. Udaljenost duše od voljenog (*mašuga*) doima se veoma teško i bolno i, kao što svijeća sagorijeva i spaljuje leptira tako i ljubav fizički uništava ašika. Zbog toga Mevlana veoma često u *Mesneviyi* ljubav poredi s vatrom:

¹ *El-Māide*, 54. i 119.

*Vatra ljubavi je ono što u naj pade,
Vrenje ljubavi je ono što u vino pade.
Vatra je ovaj poj naja, vjetar nije,
Svako ko ove vatre nema, neka ni njega nije!*
(*Mesneviya* I, stih 9-10)

Tačno je da je teško i gotovo nemoguće trpjeti boli i patnje ljubavi, ali to istinskom ašiku predstavlja zadovoljstvo i užitak. Ustvari, vatra ljubavi jeste sama po sebi voda koja gasi vrelinu i žestinu boli i patnji nastalih kao posljedice trpljenja ljubavi (Soruš, 1996:257).

U mezhebu i školi ljubavi ašik mora tražiti i željeti patnje i neprestano se mora izlagati strelicama kritika, uvreda i zavodačenja voljenog. Samo onaj ašik koji odvažno i hrabro prihvata i trpi bujice problema i patnji, može zadobiti pažnju i naklonost voljenog i na taj način mu se približiti.

Stoga, Mevlana smatra da su tom zadatku vični samo istinski ašici i samo njih, nakon dugotrajnog trpljenja i izlaganja raznim problemima, mukama i patnjama, čeka slast i užitak sjedinjavanja. Stoga, kako to Mevlana poručuje, ljubav je u prvoj fazi teška i krvožedna, da bi se na taj način odvojili istinski zaljubljenici od onih koji to nisu. (Moulawī III, 1999: stih 4751).

Nuh, a.s., 900 godina zbog pozivanja Allahu Uzvišenom trpio je uvrede, poniženja i patnje od svog naroda, ali te patnje i uvrede za su njege bile poput slatkog šećera. (Moulawī IV, 1999: stih 10-20).

Prema tome, slast i užitak ljubavi mogu osjetiti samo istinski i iskreni ašici koji su svoj život zavjetovali na Božijem putu. To su oni koji pod teretom najtežih patnji i teškoća uzvikuju:

*O zlo koje Ti činiš u bijesu i ratu,
Ugodnije od semaa i zvuka harfe.*
(*Mesneviya* I, stih 1567)

Na putu ljubavi treba biti postojan i stamen, jer samo oni koji podnose zulum i uvrede od voljenog mogu živjeti vječno u okrilju sreće. Iako je ljubav najteža bolest i nikakva patnja s njom se ne može porediti (Moulawī, 1999: stih 109-110) ona je, također, "liječnik svih boljki, lijek za osionost i slavu, Platon i Galen." (Moulawī, 1999: stih 24).

Mada pitanje duhovne ljubavi i rasprava o njoj kod svih muslimanskih mistika zauzima veoma

važno mjesto, niko joj nije dao takav značaj kao što je to učinio Mevlana. U njegovu svjetonazoru ljubav igra takvu ulogu da ga često nazivaju *poslanikom vjere ljubavi*. Takav pogled na sveukupnu Kreaciju i odnose u univerzumu od Mevlane su zasigurno stvorili jednog od najvećih kosmopolita, humanista, transnacionalista i transreligionista kojeg je čovječanstvo poznavalo.

Njegov život najbolja je potvrda onoga što je govorio, a poznato je da se prema svima odnosio s krajnjim poštovanjem i da nije pravio nikakvu razliku između bogatih i siromašnih slojeva društva. Često je grubo kritizirao i odbacivao bogate i moćne, dok je siromašne i čestite radnike objeručke i očinski prihvatao. Stoga, sva njegova djela, a posebno *Mesneviya*, mogu slovit kao svojevrsne povelje o univerzalnim pravima. Ovdje ćemo za primjer navesti samo nekoliko stihova:

*Pametna čovjeka pored hadžije traži,
Bio Indijac, bio Turčin ili Arap.*
(*Mesneviya* I, stih 2894)

Mesneviya i u većoj mjeri Mevlanin *Divan* predstavlja svojujevrsnu ljubavnu poemu u kojoj pjesnik opjevava ono što se događa između ašika i mašuka, odnosno između čovjeka i Boga, od ezela i trenutka stvaranja do smrti ili, kako to Mevlana kaže *vjenčanja*.

Istovremeno, *Mesneviya* je ljubavna epopeja koja govori o problemima s kojima se suočava ašik na putu kretanja ka mašuku ili, sufijskim rječnikom rečeno, na sejri suluku. U svakom slučaju, *Mesneviya* je knjiga ljubavi, a Mevlana proklamator i propagator ideje ljubavi. Mevlana, nekad eksplicitno a ponekad implicitno, govori o svojoj misiji upravo u tom kontekstu (Soruš, 2001: 35). S tim u vezi on na jednom mjestu kaže:

*Vjera ljubavi od svih vjera odvojena je,
Ašicima vjera i mezheb Bog je.*
(*Mesneviya* II, stih 1770)

Iako učenje o ljubavi, kao što smo već napomenuli, predstavlja jedan od temelja tesavvufa i većina sufijskih mislilaca posvećuje joj ogromnu pažnju, postoje izvjesne razlike koje odvajaju Mevlanu i njegovo učenje o ljubavi od svih drugih koji su govorili o ovoj temi. Mevlana,

za razliku od drugih arifa, svoga mašuka ili pak manifestaciju Boga kao mašuka vidi u fizičkom prisustvu i ličnostima kakve su Šems Tabrizi, Salahuddin Zarkub i Husamuddin Čelebi. Tačno je da svi arifi Uzvišenog Boga kao istinskog Mašuka i Voljenog vide u svim stvarima i svim česticama, ali samo kao manifestaciju Božijih imena i svojstava ljepote i veličanstvenosti.

Pritom, kad govore o Bogu, služe se ljudskim dijelovima tijela kao poređenjem i metaforama. Dijelovi tijela poput obraza, lica, bena, jagodica, uvojka i tome sl. za njih predstavljaju samo metafore ili simbole, koji nose sasvim drukčija značenja od izvornih.

Kad Mevlana govori o Šemsu, kao da na trenutak gubi kontrolu, tako da nije moguće razlučiti govori li o Božijim svojstvima ili opisuje Šemsa.

Ova pojava stapanja Božijih svojstava i opis Šemsa Tabrizija do izražaja najviše dolazi u Mevlaninu *Divanu*. Najbolji primjer za to u *Mesneviji* su stihovi u kojima Mevlana opisuje Sunce (ar. šems), što ga odmah usmjerava na razmišljanje o Šemsu:

*Kad razgovor o Šemsuđinu pođe,
Šems (Sunce) četvrtoga neba glavu spusti.
(Mesnevija I, stih 124)*

Nakon toga pada u trans i počinje citirati dijalog između sebe i Šemsa do trenutka kad kaže:

*Sunce od kojeg ovaj svijet se zapali
Malo ako se približi, sve će izgorjeti.
Fitna, razdor i krvoproliće ne traži,
Više od ovoga ne pričaj o Šemsu Tabriziju.
(Mesnevija I, stih 141-142)*

Fevzi i ljubav bez posredništva

Iako Fevzi ljubav ne smatra osnovnim pokretačem svih ljudskih aktivnosti i uzrokom nastanka univerzuma niti joj u svom *Bulbulistanu* recitira ode i spjevove hvale, nerijetko, premda gotovo stidljivo, eksplicitno ili implicitno, izriče sud da je ljubav temelj života i cilj ljudskoga stvaranja. Tačno je da stari Fevzi nije posjedovao onaj zanos i žar koji je nosio Mevlana, ali ne treba smetnuti s uma da prije a ni poslije Mevlane niko i nikad nije dosegao takav zanos i takvu džezbu koju je

Mevlana reflektirao u svojoj *Mesneviji*, a posebno u *Divanu*. Međutim, ne treba smetnuti s uma ni to da je Fevzi bio šejh jedne od najistaknutijih bosanskih mevlevijskih tekija u svoje vrijeme i da je slovio kao vrstan mesnevihan i poznavalac *Mesnevije*, što upućuje na gotovo neupitan utjecaj Mevlaninih nazora i promišljanja na Fevzija. Također, jasno je da Fevzi nije mogao u potpunosti dokučiti i usvojiti Mevlanine misli, što nimalo ne začuđuje, jer osobe poput Sultana Velleda, Mevlanina starijeg sina, utemeljitelja mevlevijskog tarikata i najodanijeg poklonika, nisu mogle na odgovarajući način dokučiti njegovo poimanje ljubavi i slične ideje.

Fevzi u duhu velikih islamskih mistika ljubav vidi kao tačku od koje sve počinje i koja pokreće svu zbilju ljudskog bivstvovanja. Ljubav je, prema Fevziju, vrhunac ljudskoga robovanja, ali on ljubav ne poima i ne vidi u svjetlu u kojem ju je kontemplirao Mevlana. Fevzi ljubav umnogome relativizira i formalizira, ograničavajući je obredima zikra, virda i načinom života koji podrazumijeva napuštanje dunjaluka i svih materijalnih stvari. Osnovna potka Fevzijeve misaonog pregnuća može se sažeti u nekoliko riječi, a to je da napuštanjem materijalizma i upražnjavanjem puta *ma sivallah*, odnosno stavljanjem u centar svih svojih promišljanja, osjećanja i djelovanja prema Bogu, čovjek doseže apsolutnu sreću i duhovni užitak.

U skladu s tim Fevzi kaže:

*Kad palica ljubavi udari Njegovom ljubavlju,
Poput loptice zakotrljan i zakovitlan postah.
(Bulbulistan, str. 14)*

Ovdje pjesnik govori o jednoj od najeksploatiranijih i najkontroverznijih tema u islamu općenito i tesavvufu specifično. Ovaj događaj u sufijskoj terminologiji poznat je kao *rūzi alast* odnosno zavjetni dan. To je dan kad je Uzvišeni Allah prije stvaranja tijela i dunjaluka od duša zatražio da ga potvrde. Tog dana ljudske duše postale su opčarane i opčinjenje Božijom ljepotom, jer im se On tada ukazao. Otad su svi ljudi postali "poput loptice zakotrljani i zakovitlani" u stalnoj potrazi i čežnji da se vrate Bogu i dostignu *liqaullah* odnosno viđenje Boga. Ovaj i slični stihovi u *Bulbulistanu* aludiraju na

ispovijest naja u *Najnami*, koji svoju priču započinje upravo od trenutka polaganja zavjeta u iskonu (Jalaluddin, 1998:1)

Također, Fevzi se slaže s Mevlanom u konstataciji da je ljubav jedini lijek i liječnik koji boljku ljubavi može liječiti:

*Bol, lijek i vješti liječnik ljubav je,
Bol ljubavi mehlem drugoga ne uklanja.*

(*Bulbulistan*, str. 30)

Ovaj stih na veoma eksplicitan način priziva u sjećanje jednu od najpoznatijih priča iz *Mesnevi* o kralju i robinji. Čak i jezički, odnosno upotrebom jezičkih konstrukcija kakva je *tabib-e haziq*, odnosno vješti liječnik i sl., Fevzi u svijest čitalaca priziva spomenutu priču. Međutim, izneseni Fevzijev stav o ljubavi najviše odgovara Mevlaninim stihovima:

*Sretna budi, o ljubavi, ti vedre misli donosiš nam,
O liječniče svih boli i boljki nam,
O lijeku uobrazilja i samoljublja nam,
O ti Platon i Galen si nam.*

(*Mesnevi* I, stih 23-24)

Međutim, ono što umnogome odvaja Fevzija od većine arifa, a posebno istaknutih mislilaca tesavvufa poput Mevlane, jeste činjenica da ne pridaje mnogo pažnje jednom od važnijih sufij-skih učenja, a to je da prividna i ovozemaljska ljubav jeste most do stvarne i istinske ljubavi. To ne znači da ne prihvata mišljenje koje smatra da se posredstvom ljubavi ka ovozemaljskim stvarima ili osobama može dostići ljubav ka Bogu; međutim, on ovozemaljsku ljubav potpuno zapostavlja. Stoga Fevzi ne pokazuje ni najmanje interesa ka ženskoj ili bilo kojoj drugog zemaljskoj ljepoti. U skladu s njegovim poimanjem ljubavi, ona mora biti čista i očišćena od svih materijalnih i dunjalučkih primjesa. Jedina ljubav koja zaslužuje pažnju i upražnjavanje jeste ljubav ka Uzvišenom Bogu manifestirana kroz zikr i ibadet. Međutim, ono što Fevzi u potpunosti prihvata i što na više mjesta potencira jeste stav da "ljubav je ono što lijek mu bol i bol mu lijek jeste". (Mostarac, OZ-6:30). Pojednostavljeno kazano, Bog predstavlja onu bol koju čovjek trpi zbog rastanka i udaljenosti od Njega, liječnika vještog, Koji liječi Svojim osvjedočenjem i

darivanjem halova i varidata otkrovenja. Fevzi ne dozvoljava svojim junacima da ih obuzme ljubav ka drugim osobama izuzev ka Bogu i, ako neki od njih na trenutak padne u mrežu ovozemaljskih čari ljubavi, Bog Svojim gajretom odnosno ljubomorom ne dozvoljava da Njegovi robovi vole bilo koga osim Njega.

U prvom poglavlju, citirajući Mevlanu, Fevzi kaže:

*O ašici, o ašici, ja ašik sam drevni,
O iskreni, o iskreni, ja ašik sam drevni!*

(*Bulbulistan*, str. 5)

Bulbulistan je djelo koje u cijelosti poziva čitaoce i sagovornike da napuste materijalizam i dunjalučke ukrase te da se posvete jedinoj izvjesnosti i jedinoj vrijednosti na ovom svijetu, služenju na Božijem putu i upražnjavanju sufij-skih obreda. Fevzi je svoj stav o ljubavi najbolje izrazio u četvrtoj priči iz drugog poglavlja, gdje je vidan utjecaj Mevlane, a prije svega njegove već spominjane priče o kralju i robinji.

U ovoj priči on govori o siromašnom mladiću koji se zaljubljuje u bogatu amidžićnu. S obzirom na to da je djevojčin otac bio relativno bogat, isprečava se pred njihovom srećom. Ubrzo djevojčin otac umire i njih dvoje sklapaju brak. Međutim, zbog neprestanog činjenja zahvale Bogu i zikra, njih dvoje nikada ne uživaju blagodati koje im je Bog podario tim brakom.

Najzanimljiviji je trenutak kad majka zaljubljenog mladića vodi kod liječnika da ga izliječi i kada liječnik nakon provjere pulsa ustanovljava da mladić ne boluje od neke tjelesne bolesti, nego od ljubavnih boli. Ovaj dio gotovo je u potpunosti preuzet iz *Mesnevi* pa su čak i neke riječi i sintagme istovjetne.

Također, zaključak koji Fevzi izvodi iz ove priče čini se identičnim onome koji Mevlana daje u svojoj priči. Naravno, Mevlana svoju priču obogaćuje mnogobrojnim detaljima i dubokoumnim promišljanjima. Kad mladić nakon brojnih peripetija i problema konačno postiže cilj i ženi se djevojkom svojih snova, spoznaje da je ljubav prema Bogu jedina istinska ljubav te da je ta ljubav daleko iznad svih ostalih ljubavi i osjećanja. Toliko biva opijen tom spoznajom i zahvalom da više nikada do kraja života ne napušta spomen

Boga i potpuno se odvaja od materijalnog svijeta. Mevlanina junakinja robinja do iste spoznaje dolazi uz pomoć liječnika, koji simbolizira šejha. Kad je zlatar iz Samarkanda, u koga je robinja bila zaljubljena, obolio i izgubio fizičku ljepotu, djevojka je shvatila da njena ljubav nije bila istinska i veoma brzo se okrenula istinskoj ljubavi. Međutim, ova Mevlanina priča jednim svojim dijelom aludira i na Mevlanin život, odnosno, ona je autobiografski prikaz Mevlanina susreta sa Šemsom. Ono što kralj doživljava prilikom susreta s mudracem i liječnikom koji mu dolazi u snu a kasnije i na javi, Mevlana je proživio tokom susreta i druženja sa Šemsom. Kao što robinja i kralj uz pomoć vještog liječnika shvataju da su od samog početka istinski voljeli samo Boga i da je ljubav ka određenoj osobi bila samo most koji ih je doveo do Boga, tako mladić i djevojka kod Fevzija uz pomoć vještog liječnika spoznaju da ih je njihova međusobna ljubav vodila i dovela do istinske ljubavi ka Bogu.

Svoju teoriju o ljubavi Fevzi je najbolje izrazio u nekoliko stihova u kojima tvrdi da je ljubav uzročnik čovjekova dolaska na svijet i da je ona najsladši osjećaj i užitak koji ljudsko biće može iskusiti te, sukladno tome, istinski ašik može voljeti samo Boga.

Ovi stihovi su, također, među najljepšim u *Bulbulistanu*:

*Osim putem zbližavanja, Uputitelju ne hodi,
Osim Boga u srcu mu, ništa se ne nalazi.*

(*Bulbulistan*, str. 32)

Vidljivo je da Fevzi nije u potpunosti usvojio sve dimenzije Mevlanine teorije o ljubavi, ali se s njim neupitno slaže da je ljubav faktor i uzrok stvaranja i opstajanja univerzuma. Ljubav je, po njemu, napuštanje svega osim Boga, a ta ljubav iskazuje se kroz zikr, spominjanje Boga i slične sufijske obrede. Fevzi nije zanesenjak poput Mevlane,

kojemu je cilj da opjeva i uzdigne duhovnu ljubav na pijedestal. Njegova jedina namjera jeste da svojim sugovornicima i dervišima poruči da napuštanjem materijalizma i dunjalučke vezanosti i ljubavlju prema Bogu čovjek nalazi mir i sreću i na taj način sebi olakšava život na ovom svijetu.

Zaključak

Fevzi i Mejlija predstavljaju dvojicu najprepoznatljivijih mevlevijskih pisaca u Bosni i Hercegovini koji su djelovali pod utjecajem velikog Dželaludina Rumija. Njihovo poimanje i opisanje ljubavi umnogome je nadahnuto Mevlaninim stihovima i riječima. Treba reći da i između njih postoji izvjesna razlika u razumijevanju i interpretaciji ljubavi. Fevzi je vrlo obazriv, nedorečen i kao da pazi šta će kazati. On ne dopušta emocijama da ga ponesu, izuzev u rijetkim trenucima, ali se ipak slaže s Mevlanom u ključnim tačkama. Prihvata mišljenje da je ljubav uzročnik stvaranja te da je Bog bio prvi zaljubljenik u ovoj ljubavnoj avanturi koja traje od *rūzi alasta*. Fevzi poput svoga učitelja vjeruje da je ljubav čudan amalgam koji čini da budemo bolesni i u istom trenutku nas liječi. Također, se slaže s mogućnošću da ovozemaljska ljubav predstavlja most prema Bogu, ali ipak ne dozvoljava svojim junacima iz priča da se na bilo koji način ukaljavaju fizičkim kontaktom. Njegov ideal je apsolutna predanost Bogu uz stalni vird, zikr i razgovore s Bogom.

Međutim, ono što kod Fevzija nije prisutno a što izbija iz svih Mevlaninih stihova jeste određeni optimizam, pozitivizam, zanos, nadahnutost, vedrina i nada. Kod njega se ne osjeća tuga, jad, očaj i beznade čak i onda kad govori o tužnim, sjetnim i njemu teškim temama. Ova razlika je vjerovatno posljedica evolutivnog procesa koji je tesavvuf pretrpio nakon Mongola a svakako i zbog formaliziranja i institucioniziranja tesavvufa kroz okvir tarikata.

Bibliografija

Abdolhosejn, Z. (2001) *Arzeš-e mirās-e sūfi-ye*, osmo izdanje, Teheran: Amir Kabir.
Abdolkarim, S. (1996) *Qesse-ye arbāb-e ma'refat*, Teheran: Sirāt.

Abdolkarim, S. (2001) *Qomār-e āseqāne*, peto izdanje, Teheran: Sirāt.
Abdulbaki, G. (1996) *Moulānā ḡelāluddīn zendegī, felsefe, āsār wa montaxeb*, prijevod Toufiq Sobhāni,

- treće izdanje, Teheran: Pažūhešgāh-e ulūm-e en-sānī wa motāleā-te farhangī.
- Abdulbāqi, G. (2003) *Moulāvīye pas az moulāvī*, prijevod na perzijski Toufiq Sobhānī, prvo izdanje, Teheran: Našr-e elmī.
- Āli, S. (2001) *Jamāl-e āftāb va āftāb-e har nazar*, Teheran: Ehyā.
- Annemarie, S. (2002) *Ab'ade erfānī-ye eslāmī*, prijevod na perzijski Abdurrāhīm Gouhārī, četvrto izdanje, Teheran: Našr-e ferhang-e eslāmī.
- Azra, G. K. (2001), *Mevlevijska tekija Isa-bega kao koordinator humanitarnih, kulturnih i privrednih aktivnosti*, Beharistan, br. 2, Sarajevo: Kulturni centar ambasade IR Iran.
- Azra, N. (2001) *Utjecaj Mevlevizma u razvoju divanske književnosti*, Beharistan 3/4, str. 65-81, Sarajevo: Kulturni centar ambasade IR Iran.
- Bediuzeman, F. (1994) *Zendegī moulānā ḡelāluddīn mohammad balxī mašhūr be moulāvī*, peto izdanje, Teheran: Zawwar.
- Behija, Z. (2001) *Tekije u Sarajevu u XVI i XVII stoljeću*, Beharistan, br.3/4, Sarajevo, Kulturni centar ambasade IR Iran.
- Bernard, L. (2001) *Estānbūl wa tamaddon-e osmānī*, prijevod na perzijski Māhmelek Bahār, Teheran: Serkat-e entešārā-te elmī wa farhangī.
- Džemal, Č. (1986) *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na BiH*, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Džemal, Č. (1976) *Neke karakteristike učenja Dželaluddin Rumija i nastanak derviškog reda Mevlevija*, *Mevlevije u BiH*, POF XXIV, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Edina, K. (2004) *Sedam turbeta za sedam deda*, Kellamu Šifa, br. 3, okt./nov. 2004, Kačuni: Hastahana -Tekija Mesudija.
- Fehim, N. (1997) *Divanska književnost*, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Fehim, N. (1989), *Pregled književnog stvaralaštva bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo: El-Kalem.
- Fehim, N. (1980), *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne*, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Fadil-paša, Š. (1989) *Divan*, prijevod Fehim Name-tak, Sarajevo: Svjetlost.
- Fevzi, F. (2003) *Bulbulistan*, prijevod Džemal Čehajić, Sarajevo: Kulturni centar ambasade IR Iran.
- Iqbal, A. (1984) *Ta'sire mōlavī bar farhang-e eslāmī*, prijevod na perzijski jezik Mohammad Rafi' Mehrābādī, Teheran: Atai.
- Ismail Haki Arzan, Č. (1996) *Tārih-e osmānī*, prijevod na perzijski jezik Ireḡ Noubaxt, tom 1, Teheran: Kejhan.
- Jalaluddin, M.R. (1998) *Masnevi manevi*, Peto izdanje, Teheran: Pažūheš.
- Mahmud, T. (1989) *Bibliografija radova o tesavufu, tarikatima i tekijama objavljenim na našem jeziku*, Islamska misao, august, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Mahmud, T. (1986) *Doprinos mevlevizma islamskom životu u Sarajevu danas*, Šebi Arus, Sarajevo: Tarikatski centar.
- Mehmed, M. (1975) *Neki naši književnici Mevlevije*, Preporod, VI, br. 1, Sarajevo: Udruženje Ilmi-je SR BiH.
- Mehmed, H. (1933) *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo: Državna štamparija.
- Mohammad Ḡelāluddin, M. (1999) *Masnavi manavi*, kritički prikaz Reynold Nicholson, za izdavača Mahdi Azarjazdi Xorramšāhī, peto izdanje, Teheran: Pažūheš.
- Muhammad Tāqi, G. (2006) *Moulāvī wa ḡahānbīnībā*, drugo izdanje, Teheran: Be'sat.
- Salih, T. (1978) *Predavanje Mesnevije i Mesnevihani u Sarajevu*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knj. V-VI, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Slobodan, I. (1982) *Mevlevije u Bosni*, Islamska misao IV/1982, br. 44, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka.
- Sulejman, K. (2001) *Mevlevijski dergah*, Beharistan 3/4, Sarajevo: Kulturni centar IR Iran.

Abstract

Fevzi and Rumi's Teaching of Love

Sedad Dizdarević

The teaching of spiritual love is certainly the most characteristic and recognizable teaching of Rumi and, under Rumi's influence, of all other members of Mevlevi order. Even though spiritual love has an important place in intellectual and spiritual opuses of all Sufi representatives, this teaching has gained a different and specific dimension and form for Rumi and his followers.

Spiritual offspring and followers of Rumi's teaching were well familiar with their teacher's teaching; however, few of them succeeded in thoroughly and completely encompassing and reinterpreting in their works the essence of Rumi's writing about this topic. In this paper we have applied contrastive-comparative method, the historical method and the textual analysis method to establish the extent in which Fevzi Mostarac succeeded in reinterpreting the essence of Rumi's teaching of love and how original and inventive he was.

Given his personal experiences, the social and historical context, the prevailing religious discourse, the cultural framework and the intellectual capacity, Fevzi understood spiritual love to some extent differently from Rumi, whereby he gave it less space than his teacher. For Fevzi, love is unconditional devotion, worship, celebration, glorification and fulfillment of one's obligations towards God. Also, unlike Rumi, Fevzi does not feel the presence of beloved God in a shape of a person; he does not glorify, praise or elevate anyone but God. Fevzi may be established as a devoted ascetic who sees love in spiritual training, immersion in words of glory and admiration towards the transcending being of God, unlike Rumi who describes Shams as an embodiment of the presence of God and discusses God's immanence.

Keywords: tasawwuf, spiritual love, Jalaluddin Mevlana Rumi, Fevzi Mostarac